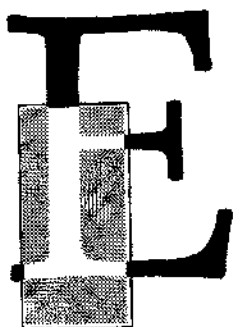

JORDI BRUGUERA

LA LEXICOGRAFIA
BILINGÜE

videntment, el que hom espera de qualsevol diccionari és que li digui què vol dir una paraula determinada que no coneix. En altres mots, que li defineixi les paraules que no sap. És a dir, que li doni la definició d'alguna paraula, talment que aquesta darrera pugui eventualment ser commutada per aquella en un context donat, sense que el seu sentit global, no sols no en resulti alterat, sinó, al contrari, més ben precisat i explicat. Aquesta és, naturalment, la descripció d'un diccionari monolingüe o de definicions.

En un diccionari bilingüe, el correlat de la definició d'un diccionari monolingüe és l'equivalència de cada mot o, més àmpliament, de cada unitat lingüística de qualsevol nivell, en una altra llengua. Se suposa que cada unitat lingüística d'una llengua de pertença ha de tenir un equivalent satisfactori en una altra llengua terminal. I vice-versa. En certa manera, i no pas abusivament, l'equivalent de qualsevol llengua terminal o de destí ha de dir què és qualsevol significant, simple o complex, d'una llengua de pertença: ha de definir què és aquella unitat. Fins a un cert punt, pot fer-ho per una mena de definició sinonímica, com les que sovint fan els diccionaris monolingües, i ben lícita també, equiparable a la més pròpia feta per gènere pròxim i diferència específica o per anàlisi de semes. Podríem parlar —ara sí, potser abusivament— d'una definició per sinònims, però amb fonètica diferent.

Però tot seguit sorgeix la gran pregunta: hi ha o hi pot haver equivalències totals i satisfactòries entre llengües? Hi ha equivalències entre tota unitat lingüística, lèxica i morfosintàctica, perífrasis i modismes? Té aquesta qüestió res a veure amb el concepte d'universal lingüístic?

Un tema, aquest dels universals lingüístics, que durant molt temps va desinteressar els lingüistes, perquè hi sentien un regust de massa filosofia medieval, més recentment ja és objecte de més consideració. Si tots els homes habitem un mateix planeta, bé podem esperar que hi hagi un cert paral·lelisme entre els idiomes, observa A. Martinet, un dels millors adeptes de la idea d'universals del llenguatge.¹ Malgrat que la correspondència pugui tenir alguns curts circuits en certs casos, hem d'acceptar l'existència, si més no, d'universals cosmològics, biològics i antropològics.

D'altres autors, com A. Meillet, creuen que, si hi ha algunes actituds molt generals, comunes a totes les llengües del món, es deuen al tipus mental de l'espècie humana i cal cercar-ne l'explicació en la psicologia.² Aquesta forma part de les dades comunes, que arreu són més o menys les mateixes pel que fa a la seva acció sobre les llengües. De fet, el llenguatge, amb varietats formals segons les diverses llengües, recorre en tots els homes a un mateix tipus de procediments, i en aquest sentit, el llenguatge n'és un. Però, més enllà d'aquests caràcters més nociònals, comuns a totes les llengües, que podem considerar com a elementals, hi ha veritables universals lingüístics en morfologia, en sintaxi, en semàntica?

Malgrat la repetida discussió sobre la correlació entre categories lògiques aristotèliques i categories gramaticals, hi ha un cert acord general a admetre que almenys es donen dos universals lingüístics en els idiomes: el nom i el verb, la designació de les coses, concretes i abstractes, i l'expressió dels estats i esdeveniments d'aquestes coses. Per bé que aquesta categoria verbal pugui expressar-se també formalment mitjançant una expressió nominal.³ Afinant més, trobaríem també en la majoria de llengües altres elements comuns, com els determinants i els relacionants.

Molts autors, preocupats pel que creuen diferències irreductibles entre les llengües, accepten que el contingut latent de tot llenguatge és el mateix, i és el coneixement intuïtiu engendrat per l'experiència.⁴ Les categories semàntiques, molt sovint, són considerades com a universals.⁵ Bloomfield admetia també expressament l'existència d'universals semàntics, perquè, segons ell, la qüestió pràctica de saber quines coses poden ser dites en llengües distintes, es confon sovint amb la de les significacions de les paraules i de les categories. Una llengua usarà una frase on una altra usa una paraula, o bé on una tercera usa una forma composta. Una significació que disposa d'una categoria lingüística per a expressar-se en una llengua (per exemple, la pluralitat dels objectes en anglès) pot no aparèixer només sota estímuls pràctics limitats en una altra llengua. Però en el que afecta la denotació, qualsevol cosa que es pugui dir en una llengua, sens dubte es pot dir en una altra.⁶

Aquesta mena de predisposició de les llengües a deixar-se transportar en d'altres s'accentua potser entre llengües que històricament han anat compartint sempre més i més les pròpies riqueses culturals, fins arribar a una certa comunitat de cultura, per exemple europea. Les paraules no poden ser compreses correctament, separades dels fenòmens culturals que expressen. La majoria de les traduccions amb què solem es-

(1) A. Martinet (1950), «Réflexions sur le problème de l'opposition verbo-nominale», a *Journal de Psychologie normale et pathologique*, Paris. 1. pàg. 104.

(2) A. Meillet (1938), *Linguistique historique et linguistique générale*, II. Paris, Klincksieck, pàg. 16.

(3) Benveniste (1958), «De la subjectivité dans le langage», a *Journal de Psychologie normale et pathologique*, 3, pàg. 261-262.

(4) E. Sapir (1953), *Le langage*, Paris. Payot, pàg. 20-21.

(5) L. Hjelmslev (1949), «Existe-il des catégories qui soient communes à l'universalité des langues humaines?» a *Actes du 6e C.I.L.L.*, Paris. Klincksieck, pàg. 421.

(6) L. Bloomfield (1955), *Language*, 2 ed., London, Henderson and Spalding, pàg. 139-140.

tar familiaritzats han estat realitzades dins la família lingüística indoeuropea, i, en la seva major part, la cultura d'aquest domini lingüístic és relativament homogènia.⁷

Per tant, tot i admetent plenament totes les diferències entre els sistemes lingüístics, hem d'admetre que hi ha una quantitat tan important i extensa de trets universals comuns a totes les llengües, que el pas de qualsevol llengua a qualsevol altra és possible, si més no, en l'àmbit dels universals. És aquí on almenys és possible de trobar l'equivalència lingüística entre dues llengües.

MACROESTRUCTURA

Un diccionari monolingüe qualsevol sol proposar un extret normalitzat del conjunt del lèxic real. Dificilment un diccionari monolingüe pot pretendre d'oferir un recull exhaustiu de tot el lèxic d'una llengua. El lexicògraf, fent una tria en el lèxic total, transforma l'inventari obert d'una llengua en un conjunt clos, el dels mots que figuren en el diccionari, per més ampli que aquest pugui ser i per més que aquest es pugui anar eixamplant segons les exigències dels usuaris.

Com que aquestes poden i solen ser variades, segons les diverses necessitats, el lexicògraf es troba en la dificultat de la tria del material que ha de constituir el diccionari: un recull màximament complet per a un conjunt el més ampli possible de consultants o un aplec reduït, selectiu, destinat a un cercle de lectors menys exigent o menys necessitat, per exemple, un diccionari escolar, on hi haurà només un vocabulari bàsic amb els seus corresponents modismes també bàsics. Més delicada la tria en aquest cas.

Un diccionari no és una obra que depengui directament de la lingüística com a ciència del funcionament del llenguatge, ja que tot diccionari és, per naturalesa, metalingüístic. Tracta dels mots fora de la parla, del discurs. És un instrument que entra en el joc de les relacions entre llengua i parla. Hom pot jutjar del grau de conformitat d'un diccionari amb una teoria lingüística: el diccionari depèn de la lingüística aplicada. Més enllà de la permanència aparent de l'estructura didàctica tradicional del diccionari, nombroses innovacions poden traslluir, d'una manera més o menys sistemàtica, l'evolució de la teoria lingüística. En funció d'aquesta, en l'anàlisi semàntica i la classificació dels sentits de les paraules, hom ha pres en consideració les relacions de la unitat en l'estructura de l'enunciat, en lloc d'analitzar-la només com a unitat de llengua abstracta, tot distingint els usos diferents segons les relacions sintagmàtiques, sobretot pel que fa als verbs.

En l'elaboració de la definició, s'ha aplicat l'anàlisi de l'estructura semàntica en unitats jerarquitzades, cosa que ha implicat una distinció i una classificació més sistemàtiques i més coherents dels sentits en funció de la presència o l'absència d'un o més semes en relació a un ús precedent. S'han reconegut més netament els diferents

(7) E. A. Nida (1945), «Linguistics and ethnology in translation problems». *Word*, 2, pàgs. 207 i 194.

sememes per a un mateix significat. Aquesta nova perspectiva en l'anàlisi semàntica, combinada amb els criteris funcionals saussurians sobre l'oposició entre diacronia i sincronia, ha tingut per corollari la distinció més rigorosa entre els usos envellits i els usos vigents i habituals en el lèxic contemporani, ja sigui per l'eliminació dels primers en un diccionari estrictament sincrònic, ja sigui per la marca d'un ús no contemporani. Els nivells del discurs solen ser netament marcats, talment que el lèxic descrit, en lloc de ser una suma d'unitats d'un estatut lingüístic homogeni en l'abstracció de la llengua, esdevé un mosaic de termes trets de diferents sociolectes (popular, familiar, literari, dialectal, argot, tècnic, científic, etc.).

El punt de vista funcional fa reconèixer als mots un estatut diferenciat sistemàticament en funció de les oposicions de categories gramaticals (verb/adjectiu, verb transitiu/intransitiu, masculí/femení, singular/plural). La definició de la unitat lexical segons l'anàlisi lingüística contemporània ha introduït en la nomenclatura unitats sintagmàtiques, si no en forma d'entrades principals, almenys en forma d'entrades secundàries. Es pot, doncs, afirmar que la descripció lexicogràfica contemporània ha estat àmpliament penetrada pels conceptes de la lingüística moderna, sota formes més o menys sistematitzades, segons la concepció de cada diccionari. Revela l'influx de la lingüística teòrica tot allò que afecta el metallenguatge i, per tant, la teoria posada en pràctica en l'anàlisi de les dades lexicològiques de llurs relacions sintagmàtiques o paradigmàtiques, la delimitació dels sentits que en deriva, la notació de les condicions gramaticals, semàntiques i sovint també estilístiques d'ús.

Totes aquestes consideracions, referides a un diccionari monolingüe, de definicions, poden ser aplicables proporcionalment a un diccionari bilingüe, particularment pel que fa a la tria i la jerarquització dels lemes amb les diverses accepcions.

Tenint present un diccionari bilingüe no pas restringit, el nombre d'entrades, més o menys extens, sol dependre en bona part, i en primer lloc, de la major o menor oferta lexical de la llengua d'origen a causa de l'interès que pot suscitar en la transposició a la llengua terminal.

Un diccionari bilingüe pot beneficiar-se més o menys de les trajectòries lexicogràfiques de cada llengua confrontada i acollir amb més o menys generositat dades que pròpiament pertanyen al diccionari de definicions, com són les diverses accepcions possibles i l'ampli camp de la fraseologia. Així evita el perill de tot diccionari bilingüe: el recurs fàcil i còmode –a vegades també per a l'usuari– a l'equivalència única, amb el greu risc de caure en errors greus de traducció.

Però també ací se suscita una altra qüestió interessant. Un diccionari bilingüe, que pretén de ser generós, sobretot a reflectir la llengua viva, ha de procurar incorporar el major nombre de mots del cabal lèxic de la llengua d'origen indiscriminadament? El major nombre de mots de la llengua «viva», ni que es tracti també de barbarismes o vulgaritats? Com cal resoldre la dialèctica entre terme «viu», real en la parla, i la seva acceptació per la normativa o el (difícil!) bon gust?⁸ Són conciliables l'exigència

(8) Sempre són il·luminadores –i per això dignes de ser rellegides de tant en tant– les paraules de Carles Riba en el seu prefaci a la segona edició del diccionari Fabra, sobre el difícil problema de la selecció de mots en un diccionari normatiu, i concretament les que dedica al bon gust (pàg. XV).

de reflectir la realitat d'una llengua viva a un seu possible usuari estranger, que hi pot topar pel carrer, i la bona intenció d'oferir a aquest estranger el més genuí de la llengua amb què s'enfronta, que també és realitat autèntica? En altres mots, tot el que és un fet de parla ha de figurar sempre en un diccionari de llengua, monolingüe o bilingüe?⁹

MICROESTRUCTURA

L'assumpció d'aquesta mena de dilema (esquemàticament: realitat/genuïtat) amb què s'ha d'enfrontar un diccionari bilingüe afecta també per derivació el tractament de la seva microestructura. La gran realitat d'una llengua determinada, més encara quan es presenta i s'ofereix als usuaris d'una altra, consisteix sobretot –més que en el fet de mostrar-se trufada amb tota mena d'expressions incontrolades que semblen fer-la més autèntica– en l'extraordinària riquesa de construccions, locucions i modismes en què els mots solen revestir la seva variada força expressiva. D'aquí que se solgui esperar d'un bon diccionari bilingüe un bon cabal del lèxic més usual i genuí en els diversos registres, amb un bon esmicolament semàntic de cada mot, desplegat en el major nombre de sentits i matisos, incorporats en la fraseologia pròpia de cada llengua. Només així un usuari d'un bon diccionari bilingüe hi podrà veure satisfetes, segons cada moment, les seves necessitats semasiològiques i onomasiològiques.

És molt important l'afinament de la informació gramatical sobre cada lema, sobretot en els casos ben freqüents en què les categoritzacions gramaticals o els règims verbals no es corresponen exactament en cada llengua.

Els qui no obliden que la funció primordial d'una llengua és de ser parlada abans que de ser escrita agraeixen de trobar en un diccionari bilingüe la pronunciació figurada de la llengua d'origen. I de tots els sistemes de transcripció fonètica, ara com ara, i admetent tot el que calgui admetre, el millor i més fàcilment practicable és el de l'Associació Fonètica Internacional. Sempre acaba essent més econòmic de recórrer-hi que no pas d'inventar-ne de nous, intencionadament acomodats a un cert públic restringit.

Com en tants àmbits de les manifestacions de l'esperit humà, és impossible d'aconseguir una satisfacció i un perfeccionament plens en l'elaboració d'un diccionari, tan monolingüe com bilingüe. I la raó segurament es troba en les mateixes característiques del lèxic de tota llengua: que sigui, per principi, d'un inventari il·limitat i d'una mutabilitat constant. I aquesta realitat, en un diccionari bilingüe, es dona per igual en cada llengua, però amb modalitats diferents segons les seves circumstàncies. Alhora, però, cal tenir en compte l'influx cada vegada més creixent entre llengües, sobretot entre algunes, tant en el camp de l'expressió com del contingut.

Aquest estat de coses, implica un esforç constant de revisió dels diccionaris bi-

(9) Sobre tot aquest tema m'he servit també en general –i les recomano– de totes les obres següents: G. Haensch, L. Wolf, S. Ettinger, R. Werner (1982), *La lexicografía. De la lingüística teórica a la lexicografía práctica*, Madrid, Gredos, particularment els capítols 6.4 i 9.4; R. Werner, C. Chuchuy (1992), «¿Qué son los equivalentes en el diccionario bilingüe?», a *Estudios de lexicología y metalexicografía del español actual*, Compilación y edición: Gerd Wojtak, Tübingen. Max Niemeyer Verlag, pàg. 99-107 (amb abundosa bibliografia); G. Mounin (1971), *Los problemas teóricos de la traducción*, Madrid, Gredos; M. Seco (1987), *Estudios de lexicografía española*, Madrid, Paraninfo.

lingües per a mantenir-los aptes per a facilitar la traducció d'una llengua a una altra, en una doble direcció. En definitiva, aconseguir d'entendre bé què vol dir una expressió en una llengua determinada i mirar de dir-ho en una altra en la mateixa proporció de significant a significat. Comesa delicada i difícil, però no impossible, quan més es va penetrant en la idiosincràsia de cada sistema lingüístic en qüestió. La comunicació entre parlants de llengües diferents és possible, fins i tot, potser, molt satisfactòria, i no pas menys, a vegades, que la que es dona entre parlants d'una mateixa llengua, que tampoc no sempre s'entenen o s'interpreten ben bé del tot. Fatalitat, en tot cas, de la no perfecta adequació entre signes i continguts de significació entre els humans. No ens és possible el contacte directe dels pensaments, la intuïció perfecta. No podem eludir la mediatització. I, ben mirat, potser sortosament.

JORDI BRUGUERA

